

LINDA BALODE

SANATORIJU UN REHABILITĀCIJAS CENTRU AINAVISKĀS VIDES UNIVERSĀLĀ DIZAINA NOZĪMĪGUMS

Pirmo reizi universāla dizaina terminu 1988. gadā ASV lietoja arhitekts Ronalds Meiss (*Ronald Mace*). Universālu dizainu raksturo kā produktu un vides dizainu, kas izmantojams pēc iespējas lielākam cilvēku skaitam, bez nepieciešamības to pielāgot vai uzlabot atsevišķu cilvēku vajadzībām vai ērtībām (*Mace, Hardie, Plaice, 1991, 156*). Savukārt Norvēģijas konvencija interpretē universālo dizainu kā stratēģiju un nevis kā minimālo standartu vai universālu risinājumu, ko var izmantot visās situācijās, bet to ievieš, lai stiprinātu pilsonību un uzlabotu cilvēku daļību sabiedrībā (Norwegian ministry of Children and Equality. The Norwegian government's action plan for universal design and increased accessibility 2009 – 2013. – pp. 1–34. <http://www.regjeringen.no/upload/BLD/Nedsatt%20funksjonsevne/Norway%20universally%20designed%20by%202025-web.pdf> Skatīts 15.07.2014.

Sanatoriju un rehabilitācijas iestāžu apkārtējai videi svarīgi būt draudzīgai, tādai, kas radīta lietošanai ikvienai sociālai grupai vai sabiedrības individam, ārtelpas labiekārtojuma risinājumos izmantojot universāla standarta principus.

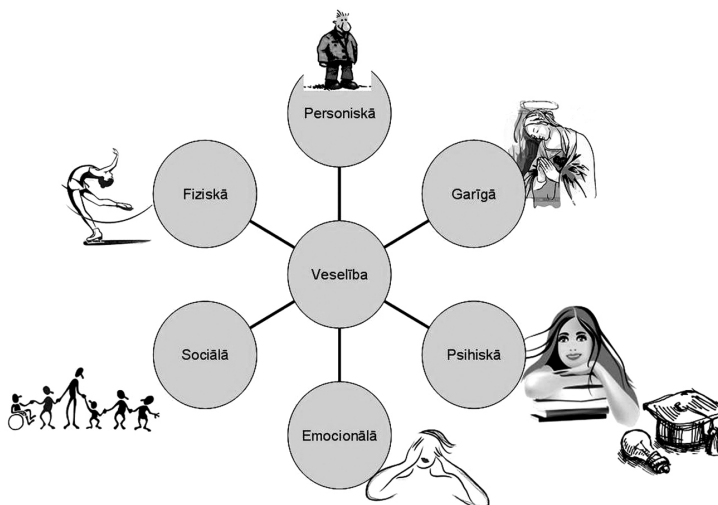
Pasaulē universāls dizains plaši tiek izmantots dažādu sociālu projektu attīstībā un pilnveidošanā, tas tiek definēts arī kā “Dizains visiem” (*Design for all*), “Dzīves ilgums” (*Life Span*), “Dizains bez šķēršļiem” (*Barrierfree Design*) un “Integrējošais dizains” (*Inclusive Design*). Latvijā šāda veida dizaina konceptuālais virziens ir samērā jauns, bet jau pozitīvi pieņemts un atbalstīts starptautisku speciālistu vidū (Apeiron. Universāls dizains. http://www.videspieeja.miba.lv/lat/universalais_dizains/ Skatīts 13.07.2014.). Šis domāšanas virziens par pašu galveno vērtību izvirza cilvēku, kuram, ievērojot ērtību, drošību un pēc iespējas dabiskāku ainavu, pakārto apkārtējo vidi. Tiek ņemti vērā pētījumi par cilvēka un apkārtējās vides mijiedarbi, un uz to pamata attīstās universāla dizaina koncepts. Estētiskās un funkcionālās vides pētīšanas pamatā ir vesels

sistēmu kopums, kurā daudzveidīgi tipi transformējas vienā veselumā, kur teorētiskās likumsakarības, praktiskās vides un cilvēka savstarpējās attiecības, estētiskās kultūras un mākslas veido savdabīgu kopizpaušmi, kur cilvēka veselības aspekti tiek uzlūkoti kā viens veselums. Tas attiecas uz cilvēka sociālās komunikēšanas līmeni, emocionālo līdzsvarotību, psihisko attīstību un izziņas informatīvo uzkrājumu, garīgās pasaules pieņemšanu, fizisko sagatavotību un savas personības izaugsmes līmeni (1. att.).

Universāla dizaina plānošanā, pārraudzībā, ieviešanā un izvērtēšanā ir noteikti jāpiesaista starpdisciplināru nozaru speciālisti, un ir svarīgi uzklausti arī pašu lietotāju viedokli.

Latvijas rehabilitācijas iestādēs ikvienam pacientam, atbalstot arī pacientus ar redzes un kustību traucējumiem, droša un pieejama vide nodrošinātu gandarījumu un uzlabotu labsajūtu. Līdz 2010. gadam Latvijā bija reģistrēti vairāk nekā 120 000 cilvēku ar invaliditāti, savukārt līdz 2011. gada 31. decembrim Latvijā jau bija reģistrēti aptuveni 150 000 cilvēku ar invaliditāti (LR Centrālā statistika. Sociālā drošība. 2014. <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/sociala-drosiba-jaunumi-31890.html> Skatīts 15.07.2014.). Tomēr vides pieejamības apstākļi nav līdz galam izstrādāti, lai tos būtu iespējams lietot neredzīgam cilvēkam vai cilvēkam, kas pārvietojas tikai ar riteņkrēsla palīdzību, – tādējādi radot diskrimināciju cilvēkiem ar īpašām vajadzībām. Liela daļa šo invalīdu apmeklē rehabilitācijas centrus, un dārzi un parki ir tā vieta, kur šiem cilvēkiem būtu jājūtas komfortabli ārtelpas vidē un jāsaņem pilnvērtīga attieksme no apkārtējiem cilvēkiem. Nevienam nav pasargāts no fiziskām traumām, kas var izraisīt kustību traucējumus. Visbiežāk pēc traumas cilvēkam ir jālieto speciāli palīg līdzekļi – kruķi, riteņkrēsls vai asistenta palīdzība. Šādos gadījumos cilvēkiem ir nepieciešama droša un līdzena virsma dabā, kā arī pietiekami daudz vietas, lai apgrieztos ar riteņkrēslu. Veicot Latvijas rehabilitācijas centru apsekojumus, ir uz vietas iepazīta pašreizējās ainavas pieejamība un lietojamība. Tika konstatēts, ka lielā daļā šo centru ainava ir novecojusi un būtībā ierobežo cilvēku pārvietošanās un atpūtas brīvību. Padomju laikā bruģētie pastaigu celiņi parku teritorijās ir nolietoti, vairākums soliņu izlauzti, apgaismojuma laternu dizains neestētisks, un apstādījumos lielle kokaugi pārauguši (2. att.).

Sabiedrībā pieejamu vidi jānodrošina ne tikai cilvēkiem ar kustību traucējumiem vai traumām un gados veciem cilvēkiem, bet arī māmām ar bērnu ratiņiem. Šobrīd Latvijā vides pieejamības ievērošana un izpilde nav pilnībā precizēta normatīvajos aktos, tādēļ lielākā daļa arhitektu, būvnieku,

1. att. Estētiskās un funkcionālas vides pētīšanas pamata sistēma.
Sastādījusi L. Balode.

2. att. Rehabilitācijas centra "Vaivari" zaļā zona ar pastaigu takām
un soliņiem. Jūrmala. L. Balodes foto, 2014. gada februāris.

mākslinieku, publisko ēku celtnieki un apsaimniekotāji šo aspektu neievēro vai uztver virspusīgi. "Universālā dizaina" princips 2010. gadā ir ratificēts konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām, bet likumi nesniedz grafiskus attēlus vides pieejamības principu detalizētai pielietošanai, kas būtiski uzlabotu plānošanu. Vides pieejamības prasības ir minētas normatīvajos aktos būvniecības jomā, to izpildi kontrolē būvvaldes, pašvaldību būvinspektori, kā arī Valsts būvinspekcija. 2011. gadā, pēc Labklājības ministrijas pasūtījuma, Liepājas neredzīgo biedrība ir izstrādājusi diezgan uzskatāmas vadlīnijas būvnormatīvu piemērošanai attiecībā uz vides pieejamību personām ar funkcionāliem traucējumiem, iekļaujot vizuālus grafiskus zīmējumus un to aprakstus (Liepājas Neredzīgo Biedrība. Vides pieejamības vadlīnijas personām ar funkcionāliem traucējumiem. 2012. – 1.–92. lpp. <http://www.redzigaismu.lv/files/VIDES%20PIEEJAMIBA%20Liepaja%20Gala%20Produkts%202012-33.pdf> Skatīts 14.07.2014.). Ar starpnozaru stratēģisku rīcību ir iespējams sekmēt "Universālā dizaina" principa nepieciešamības izvērtēšanu un ieviešanu Latvijas likumdošanā kā vienu noteiktu normatīvu, kurā vienuviet būtu atrodamas konkrētas un detalizētas pieejamības prasības. Tajā jāietver ne tikai ēku pieejamības, bet arī visas apkārtējās teritorijas pieejamības detalizēti principi, kuros uzmanība tiktu pievērsta ne tikai cilvēkiem ar dzirdes, redzes vai kustību traucējumiem, bet arī māmiņām ar bērnu ratiņiem un tūristiem, kuriem orientēšanās vidē ir īpaši nozīmīga.

Ja nākotnē sanatoriju un rehabilitācijas dārzu un parku ainavisko vidi pakļautu universāla dizaina principiem, būtiski uzlabotos integrētas publiskās ārtelpas kvalitāte un rehabilitācijas centru identitātes nostiprināšana. Veidojot sanatoriju un rehabilitācijas centru ainavisko telpu, būtu jāpanāk:

1) līdztiesīga vides izmantošana māmiņām ar bērnu ratiņiem un cilvēkiem rītenkrēslos, ar ērtu piekļuvi gājēju ietvēm un kāpnēm, ar pieejamiem dzeramā ūdens objektiem;

2) atraktīva un daudzveidīga vides izmantošana. Piemēram, meža taku aprikošana ar laipām, ko var izmantot ne tikai pastaigām, bet arī sportojot, nūjojot, ļaujot atrasties meža vidē arī cilvēkiem rītenkrēslos un māmiņām ar bērnu ratiņiem un tādā veidā pasargājot arī meža dabīgo zemsedzi no intensīvas izmantošanas (3. un 4. att.);

3) lai tiktu lietotas viegli saprotamas (krāsu kontrasts, teksts) norādes zīmes un instrukcijas;

4) lai uz durvīm izvietotu informāciju, kas brīdina par ieeju, par līmeņu maiņu uz ietvēm un pakāpieniem (arī Braila rakstā), un lai arī ārtelpas vidē

3. att. *Nacadia* rehabilitācijas parks Dānijā. Paaugstināta terase ar aprīkotām koka – stiklotām margām un uzbrauktuvēm, lai no paaugstinājuma varētu droši vērot ainavu arī cilvēki ar kustību traucējumiem un māmiņas ar bērnu ratiņiem. (I. Klixbull. Sustainable Denmark. Therapy Garden Nacadia. 2012. <https://irynaklixbull.wordpress.com/tag/therapy-garden/> Skatīts 16.07.2014.).

4. att. *Nacadia* rehabilitācijas parks Dānijā. Esošajā arborētumā ir iespēja pārvietoties pa kvalitatīviem pastaigu celiņiem, nebojājot apkārtnējo meža zemsedzi. (I. Klixbull. Sustainable Denmark. Therapy Garden Nacadia. 2012. <https://irynaklixbull.wordpress.com/tag/therapy-garden/> Skatīts 16.07.2014.).

būtu lakoniskas, viegli uztveramas norādes par labierīcībām, pieturām, apskates vietām un audiogidu ierakstiem;

5) drošība, kas samazina iespēju kļūdīties ar nožogojumu, barjeru vai brīdinājuma signālu aprīkojumu;

6) palīgīdzekļu izmantošana – lifti, elektroniskie vārti, durvis, sensorie gaismas ķermeņi, tostarp pavadoni, lasītāji un profesionāli surdotulkotāji. Tas atvieglotu netraucētu pieeju ēkām u. c. vides objektiem;

7) telpas un tās pielietojuma aspektu ievērošana, pievēršot uzmanību dažādu arhitektūras mazo formu augstumiem, skatu perspektīvām dažādos līmeņos, kas sniedz iespēju līdzdarboties ikvienam, neatkarīgi no vecuma grupas un invaliditātes.

Rehabilitācijas telpu un sanatoriju apkārtējai videi jābūt garīgās un fiziskās veselības atjaunošanās vietai, kur rehabilitēšanās notiek visiem pieejamā, saprotamā, uztveramā, ainaviski zaļā un arī atraktīvā vidē.

Pacienta vēlme ir atpūsties un ārstēties mierā, nesteidzīgi baudot brīvo laiku un droši pārvietojoties zaļajā ārtelpā (Douglas, Douglas, 2004, 61–73; Therapeutic Landscapes Network. Make it Pretty and They Will Come: The Role of Aesthetics in Patient Satisfaction. 2010. <http://www.healinglandscapes.org/blog/category/bibliography/> Skatīts 10.07. 2014.). Rehabilitācijas centru aina-

5. att. Rehabilitācijas centra "Vaivari" estētiski un funkcionāli kvalitatīva uzbauktuve pie ēkas. L. Balodes foto, 2014. gada februāris.

6. att. Rehabilitācijas centrs "Līgatne". Kvalitatīva uzbrauktuve pie galvenās ieejas. Estētiski skujuoku apstādījumi ziemā. L. Balodes foto, 2013.

viskās telpas dizains vistiešāk ietekmē to, kā cilvēks jūtas un dzīvo ainavā. Tas veido ne tikai apkārtējās vides materiālo kvalitāti, bet arī uzlabo cilvēku komunikēšanās iespējas un attieksmi citam pret citu. Atveseļošanās procesā ikvienam cilvēkam komunikācija ar saviem tuviniekiem un apkārtējiem ir ļoti nozīmīga. Rehabilitācijas dārziem jāveido daudzfunkcionālas ainavu telpas, kas ļauj katram individuam atrast sev piemērotāko. Tā var būt klusa noslēgta telpa rehabilitācijas centra ainavā pasēdēšanai vienatnē, pārdomām un meditācijai vai arī tāda telpa ainavā, kur veidot komunikāciju ar apkārtējiem cilvēkiem vai saviem tuviniekiem. Plānojot un veidojot rehabilitācijas dārzu un parku teritoriju, ir jāievēro brīvās izvēles princips, ļaujot atrast katra vajadzībām atbilstošu pastaigu, relaksēšanās vai aktīvu nodarbību iespēju ārtelpā. Ir svarīgi, lai Latvijas rehabilitācijas iestāžu apkārtējā vide būtu draudzīga un tāda, kas radīta lietošanai ikvienai sociālai grupai vai sabiedrības individuam, ārtelpas labiekārtojuma risinājumos izmantojot universāla standarta principus. Ir jāsniedz iespēja brīvi pārvietoties cilvēkiem riteņkrēslā vai ar citādiem kustību traucējumu palīgīdzekļiem, vecākiem – braukt ar bērnu ratiņiem, nodrošinot rehabilitācijas dārzu un parku apmeklētājus ar kvalitatīviem ceļiņu segumiem, atbilstoša slīpuma uzbrauktuvēm, atbalsta margām, atbilstošiēiem durvju izmēriem un liftiem (5., 6. att.).

Virsmai ārtelpā jābūt kvalitatīvai un piemērotai, lai tā neradītu pakļupšanas vai paslīdēšanas iespēju arī cilvēkiem ar savainotu kāju, kruķiem vai riteņkrēslu. Zāle, grantēti, akmeņaini celiņi, smiltis, nelīdzeni, nekvalitatīvi, nolietoti segumi var radīt nogurdinošu vai pat bīstamu apgrūtinājumu pārvietoties cilvēkiem ar spieķi, riteņkrēslu vai arī mātēm ar bērnu ratiņiem. Cilvēkiem ar sensoro funkciju traucējumiem rehabilitācijas dārzos un parkos ir jānodrošina informācijas pieejamība, gan ņemot vērā informācijas izvietojumu, gan tās saturu un formu. Cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem jāsniedz informāciju viegli saprotamā simbolu valodā, bet neredzīgiem cilvēkiem jāsniedz informācija Braila rakstā. Universāla dizaina principu ievērošana sniedz nozīmīgu papildinājumu arhitektūrā, dizainā, politikā un ir neatņemama sastāvdaļa ilgtspējīgas sanatoriju un rehabilitācijas iestāžu ainaviskās vides plānošanā un pilnveidošanā.

Bibliogrāfija

Douglas, Douglas, 2004. C. H. Douglas, M. R. Douglas. Patient-friendly Hospital Environments: Exploring the Patient's Perspective. *Health Expectations*. 2004. Vol. 7. No. 1. – pp. 61–73.

Mace, Hardie, Plaice, 1991. R. Mace, G. Hardie, J. Plaice. Accessible Environments: Toward Universal Design. *Design Interventions: Toward A More Humane Architecture*. Eds. F. E. Preiser, J. Vischer and E. T. White. New York: Van Nostrand Reinhold, 1991.

Linda Balode

Significance of the universal design of landscape environment of resorts and rehabilitation centres

Abstract: The research is focused on various aspects of landscape exterior design of resorts and rehabilitation centres that are marked by aesthetic values and also incorporate functional landscape values. In order to ensure qualitative environment for resorts and rehabilitation centres it is vital to comply with the principles of accessibility and usability for a wider range of users. Nowadays this is defined as universal design.

Keywords: universal design, environment, landscapes of resorts and rehabilitation centres.